

“BOBURNOMA” ASARINING INGLIZ TARJIMONI

Davronbek Zoxidjon o'g'li Olimjonov

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Tarix instituti tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6638753>

Annotatsiya: Maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarining ingliz tiliga tarjima va qiyosiy tahlilini amalga oshirgan Annet Suzanna Beverij haqida va uning ilmiy tadqiqot ishi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Beverij asarni tarjima qilish bilan birga uning faksimilini ham e'lon qilgan. “Boburnoma”ning qo'lyozmalarini qiyosiy o'rgangan va o'z fikrlarini bildirib o'tgan. A.S.Beverij xonim tadqiqotlari bilan boburshunoslik sohasiga ulkan hissa qo'shgan.

Kalit so'zlar: “Boburnoma”, A.S.Beverij, tarjimalar, faksimil, Hindiston, Haydarobod, “Humoyunnoma”, Qozon nusxasi.

Annotation: The article provides information about Annet Suzanne Beveridge, who translated and compared Zahiriddin Muhammad Babur's Boburnoma into English, and about her research work. In addition to translating the work, Beveridge also published a facsimile. He comparatively studied the manuscripts of the Boburnoma and expressed his views. Ms. A. Beveridge has made significant contributions to the field of beekeeping through her research.

Keywords: "Boburnoma", A.S. Beveridge, translations, facsimile, India, Hayderabad, "Humoyunnoma", Kazan copy.

Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari yozilganiga besh asrga yaqin vaqt o'tganiga qaramay, haligacha dolzarbligini yo'qotmay kelmoqda. Har bir fan yuzasidan tadqiqot olib borayotgan tadqiqotchi albatta, ushbu memuar asarga murojaat qiladi. Ayniqsa, adabiyotshunos, geograf, tarixchilar eng ko'p tadqiq qilgan yo'nalish egalari hisoblanishadi. Ushbu asarning asl nusxasi va qo'lyozmalaridan jahonning turli tillariga tarjimalar va qiyosiy tahlillar qilingan. Shu jumladan ushbu maqolamizda inglizcha tarjima va tadqiqotlar olib borgan va ulkan yutuqlarga erishgan angliyalik Annet Suzanna Beverij¹ haqida va uning “Boburnoma” asari bo'yicha tahlillari bilan tanishtirmoqchimiz.

¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Annette_Beveridge

Taniqli ingliz boburshunos olimi Annet Suzanna Beverij 1842-yil 13-dekabr Angliyaning Stourbrij shahrida tug'ilgan. Tarixga qiziqishi tufayli 1872-yil oktyabr oyida u Britaniya kemasida Hindistonga suzib boradi[1]. U yerda ayollar ta'lim olish huquqi uchun kurashgan. Xususan, Mahila Vidyalaya deb nomlangan alohida ayollar maktabini ochishga erishgan. Bu maktab ko'p yillar davomida faoliyat ko'rsatgan va keyinchalik bu ayollar Bethune kolleji bilan birlashtirilgan[2].

Keyinchalik Annet Suzana Hindistondagi Britaniya elchixonasi ishchisi, sharqshunos Genri Beverijga turmushga chiqadi.

Hindlar madaniyati, qo'lyozma yodgorliklariga qiziqqan Beverij xonim ularni o'rganadi va asarlar yozadi.

A.S. Beverij boburiylar davlati asoschisi Boburning "Boburnoma" asarini qiyosiy tahlil asosida fors va turkiy manbalardan foydalanib, 1912—1922-yillarda to'rtta kitob holida ingliz tilida nashr ettirdi[3].

Shuningdek, u boburiy hukmdor Humoyunning tarjimai holi - "Humoyunnoma"ni fors tilidan ingliz tiliga tarjima qilgan. Bu memuar asar uning singlisi Gulbadan Begim tomonidan yozilgan bo'lib, uni Beverij mehr bilan "Malika Atirgul g'unchasi (Princess Rosebud)" deb atagan[4].

Annet Suzanna Beverij 1929-yil 29-martda 86 yoshida Londonda vafot etgan. Beverijlar avlodlari hozirda Angliyaning Shottermill shahrida yashab kelmoqdalar[5].

Beverij xonim "Boburnoma" inglizcha tajrimasi bo'yicha yirik tadqiqotlar olib borgan. Xususan, asarning turli davlatlardagi qo'lyozma nusxalari ustida qiyosiy tahlillarni amalga oshirgan. Ayni paytda eng mukammal hisoblangan "Boburnoma"ning Buxoro nusxasini ham qisman o'rganishga muvaffaq bo'ladi.

Buxoro qo'lyozmasi haqida A.S.Beverij bunday yozadi: "Haydarobod qo'lyozmasiga oid fikrlarga oydinlik kiritish uchun ko'p ishlashimga to'g'ri keldi. Buxoro qo'lyozmasining yoshini aniqlash unchalik qiyin emas. Mendagi ma'lumotlar u 1709-yili ko'chirilganiga shubha tug'dirmaydi. Bu haqda janob Senkovskiyning ma'lumotlari ham mavjud"[6].

A.S.Beverij xonim "Boburnoma"ning mavjud qo'lyozma nusxalarini o'rganish asosida ularning jadvalini tuzadi. Uning fikricha, Bobur podshohning o'z qo'li bilan ko'chirilgan qo'lyozma yo'qolgan. A.Beverij Boburshohning o'zi 1529-yili Samarqandga Xoja Kalon Xoja Yahyoning nabirasiga yuborgan "Vaqoyi" qo'lyozmasi hanuz Xoja Kalonning oilasida saqlanayotgan bo'lsa

kerak, deb taxmin qiladi. Mashhur «Tarixi Rashidiy» asarining muallifi Muhammad Haydar Dugʻlatga yuborilgan nusxani esa Koshgʻarda saqlanayotgan boʻlishi ehtimoli bor, deydi[7]. Keyinchalik, Rossiya elchisi bilan Buxoroga kelgan Temur Poʻlat Buxoro nusxasi deb atalayotgan qoʻlyozmani sotib oladi. Beverij xonim bu haqida ham keltiradi:

«I'm Timur-Pulad son of Mirza Rajah son of Pay-chin, bought this hook Babur-nama after coming to Bukhara with /the/ **Russian Florio Ben Beneveni**, enjoy of the Padshah ... whose army is numerous as the stars... May it he well received! Amen! O Lord of both Worlds».

Tarjimasi: "Men Temur Poʻlat, Mirzo Rajab Poychin oʻgʻli rus Florio Beg Beneveni bilan Buxoroga kelganimda askarlari yulduzlar kabi behisob... Podshohning «Boburnoma»sini sotib oldim. Ikki olam sarvariga rahmatingni ato et. Omin!"[8].

Temur Poʻlat kitobni olaturib sotuvchidan Bobur hayoti, tarixi haqida ham soʻragan. Suhbat davomida asar haqida «Buxoro Bobumoma»si degan chalkash xulosaga kelgan.

Annetta Susan Beverij 1714-yili Temur Poʻlat Buxorodan sotib olgan va Buxoro nusxasi deb yuritiladigan qoʻlyozmaga oid alohida jadval tuzgan. Oltita qoʻlyozmani yoʻqolgan yoki hali topilmagan, deb hisoblagan A.S.Beverij "Boburnoma"ning quyidagi nusxalarini roʻyxatga kiritadi:

- 1) Edinburg (Shotlandiya) Milliy Kutubxonasida saqlanayotgan qoʻlyozma (Adv.18.3.18);
- 2) Britaniya muzeyida saqlanayotgan qoʻlyozma (Add.Nº 26324);
- 3) Hindiston jamiyati Indian Office qoʻlyozmasi (Nº 178);
- 4) Bengal Osiyo Jamiyati (Asiatic Society of Bengal) qoʻlyozmasi (Nº 121);
- 5) Manchesterdagi Lindeniana kutubxonasi nusxasi;
- 6) Haydarobod nusxasi;
- 7) Sank-Peterburg Davlat universiteti kutubxonasi qoʻlyozmasi (Nº 0.683);
- 8) Sank-Peterburg Tashqi ishlar kollegiyasidagi (hozirgi Rossiya FA Sharqshunoslik instituti, Sank-Peterburg boʻlimi) qoʻlyozmasi (Nº 685);
- 9) Sank-Peterburg Osiyo muzeyidagi qoʻlyozma (Nº 590);
- 10) Senkovskiy qoʻlyozmasi (hozirgi Rossiya FA Sharqshunoslik instituti Sank-Peterburg boʻlimidagi) qoʻlyozma (Nº 117).

Anetta Beverij mavjud qo'lyozmalarni qayta o'rganish jarayonida, "Boburnoma"ning asl nusxasiga eng yaqin matnni aniqlash uchun eng muhim ahamiyatga ega, degan xulosaga keladi. Bular: Elfinston, Haydarobod va Georg Yakob Kerr nusxalaridir. Yapon olimi, professor Eiji Mano "tanqidiy matn"ni yaratishda Elfinston va Haydarobod nusxalaridan asosiy tayanch manba sifatida foydalanganligi sababi ham shunda.

Beverij xonim Elfinston qo'lyozmasiga ishonchsizlik bilan qaragan bo'lsa-da, "Boburnoma"ga qiziqish eng avval Bobur Mirzoning yurtida boshlanganligini tasdiqlashi jihatidan bu qo'lyozmaning ahamiyati katta.

1905-yili Kerr nusxasini A.S.Beverij xonim faksimil holida nashr ettirdi. Kerr va Haydarobod nusxalarini qiyosiy o'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, Kerr nusxasi o'zining til xususiyatlari va hajmi jihatidan Xaydarobod nusxasidan qolishmaydi. Bu qo'lyozmaning qachon va kim tomonidan ko'chirilgani noma'lum. Ushbu nusxa matni ham to'liq bo'lsa-da, Qozon bosmasiga qiyoslanganda tushib qolgan joylari va ayrim nuqsonlari borligi ma'lum bo'ladi. Umuman olganda, har ikkala qo'lyozma ham ayrim nuqsonlardan holi emas[9].

London nusxasining afzalligi shundaki, bunda A.S.Beverij xonim qo'lyozmaning faksimilisini ilova qilgan. Asar oxirida kishi ismlari, joy nomlari, qabila na urug' nomlarining mukammal ko'rsatkichlari berilgani va ingliz tilidagi o'n betlik so'zboshi nashrning ilmiy qiymatini oshirgan. Lekin ko'rsatkichlarning transliteratsiyasiz arab yozuvi bilan berilishi nomlarni to'g'ri qo'yish masalasini anchagina qiyinlashtirgan.

Mana shu ikki mavjud nusxaga asoslanib, 1948-1949-yillarda "Boburnoma" matnshunos olimlar Porso Shamsiyev va Sodiq Mirzayev tomonidan arab alifbosidan Kirill alifbosiga tabdil qilinib, ikki kitob shaklida chop qilindi[10]. Nashrga Y.G'ulomov va R.Nabiyevlar so'zboshi yozgan. Unda "Boburnoma"ning o'rganilishi, tarjimalari to'g'risida muxtasar ma'lumot beriladi. Bu nashr yangi o'zbek alifbosida kishi ismlari, jug'rofiy nomlar ko'rsatkichi, lug'at, qisqa izoh va tarjimalar ilova etilgani bilan ahamiyatlidir.

Beverij xonim izlanishlari va qiyosiy tahlillaridan shunisi ma'lumki London va Kerr nusxalari bilan bir qatorda biz Buxoro nusxasi deb atayotgan Sank Peterburgdagi Sharqshunoslik instituti filialida "D-685" raqam ostidagi saqlanayotgan nusxasi eng muhim va "Boburnoma"ning asl nusxasiga eng yaqin manba deb xulosa qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sastri , History of the Brahma Samaj 1911. - p. 258
2. Beveridge, A.S., The Babur-nama in English (Memoirs of Babur) - Volume I. London: Luzac and Co. Retrieved 14 December 2017.
3. Beveridge A.S., (1898). Life and writings of Gulbadan Begam (Lady Rosebody). Calcutta. Retrieved 14 December 2017.
4. Beveridge A.S. The Haydarabad Codex of the Babar-nama. Part II. JRAS. 1906. No. IVI he Buk-hara VIS. - p 80.
5. Xoshimova M.D., "Boburnoma" asarining tadqiqiy matnini yaratish muammolari (o'zbek, ingliz va yapon nashrlari misolida. Diss., Toshkent 2007. – BB. 13,22.
6. Bobirnoma, I tom, 1948-yil, II tom 1949-yil. Nashrga tayyorlovchilar Porso Shamsiyev va Sodiq Mirzayev.
7. Beveridge A.S., The Haydarabad Codex of the Babar-nama. Part II. JRAS. 1906. No. IVI he Buk-hara VIS p 80.
8. Beveridge A.S., The Haydarabad Codex of the Babar-naina. Part II, JRAS, 1906, No. IV. The Buk-hara MS.. p,g.
9. Xoshimova M.D., "Boburnoma" asarining tadqiqiy matnini yaratish muammolari (o'zbek, ingliz va yapon nashrlari misolida. Diss., Toshkent 2007. – B. 13.
10. Bobirnoma, I tom, 1948-yil, II tom 1949-yil. Nashrga tayyorlovchilar Porso Shamsiyev va Sodiq Mirzayev.